
GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

DESPRE MIJLOACELE DE REDARE A COMPLEMENTULUI CIRCUMSTANȚIAL DE MOD ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

DE

V. N. RÎBALKĂ (Moscova)

În limba română, ca și în alte limbi, complementul circumstanțial este o categorie sintactică și anume o parte secundară a propoziției. El este exprimat prin diferite părți de vorbire. Între complementul circumstanțial ca unitate sintactică și părțile de vorbire, prin care este exprimat el, există o anumită legătură și interdependență. Cercetarea acestei legături și interdependențe prezintă un interes nu numai teoretic, ci și practic.

Partea de vorbire cea mai caracteristică pentru exprimarea complementului circumstanțial de mod este adverbul de mod, totuși, între acest circumstanțial și adverbul de mod, nu există un paralelism perfect.

În limba română contemporană, complementul circumstanțial de mod este exprimat nu numai prin adverb, ci și prin alte părți de vorbire.

Trebuie remarcat, că în limba română, adverbele de mod propriuzise sînt puțin numeroase, ceea ce se explică prin numărul mic al procedurilor de formare a lor. În limba română actuală se pot forma adverbe numai cu ajutorul a trei sufixe: *-iș*, *-mente* și *-ește*, dintre care numai ultimul este productiv. Numărul cuvintelor de la care se pot forma aceste adverbe este de asemenea foarte limitat. Astfel, cea mai numeroasă și mai productivă grupă de adverbe în *-ește* se formează, de regulă, numai de la adjectivele în *-esc*, corespunzătoare substantivelor nume de ființe.

Dat fiind numărul lor mic, adverbele de mod nu pot exprima întreaga bogăție de nuanțe ale acțiunii sau stării; ele pot fi considerate doar ca grupul de cuvinte cel mai stabil care intră în categoria sintactică a „com-

plementului circumstanțial de mod". În limba română, pentru exprimarea complementului circumstanțial de mod, se folosește, alături de adverbe, și alte părți de vorbire, și anume: adjective, substantive, numerale și forme nominale ale verbului¹.

E greu să se analizeze în cadrul unui articol de revistă toate procedeele morfologice amintite mai sus. Lucrarea de față se mărginește la cercetarea câtorva probleme legate de folosirea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod.

Exprimînd relația dintre categoria calității și categoria acțiunii, complementul circumstanțial de mod este redat de foarte multe ori în limba română cu ajutorul adjectivelor.

Se știe că întrebuițarea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod se întîlnește și în latină. Dar aici posibilitățile de folosire a adjectivelor cu această funcțiune erau limitate².

În limba română folosirea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod a căpătat o largă răspîndire. La aceasta a contribuit, printre altele, și faptul că în această limbă a avut loc unificarea genului neutru cu cel masculin la adjective: de asemenea au fost pierdute terminațiile cazuale. În limba română contemporană adjectivul apare cu funcțiune de complement circumstanțial de mod la genul masculin singular, adică în forma inițială, fără vreo modificare morfologică.

În *Gramatica limbii romîne*, acad. I. Iordan scrie: „... Orice adjectiv poate deveni, în principiu, adverb de mod, fără nici o schimbare...”³.

Folosirea largă în limba română a adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod se poate explica prin:

1) faptul că însușirea exprimată prin adverbul de mod se bazează pe însușirea exprimată de adjectiv⁴;

2) particularitatea adjectivelor romînești de a cuprinde și valoarea de atribut și pe aceea de circumstanțial.

Numeroasele exemple (peste 2.000) pe care le-am cules din literatură și presa actuală arată că deși adjectivele sînt larg folosite cu funcțiune

¹ Vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. al II-lea, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 134.

² „Complementul circumstanțial de mod se exprima de obicei cu ajutorul adverbelor de tipul *rapide* „repede”, *fortiter* „tare” și altele, care puteau fi însă înlocuite cu adjective de genul neutru; comp. lat. *multum* „mult”, *facile* „ușor”, *recens* „recent”. Aceste expresii, întîlnite înainte numai în poezie, capătă mai apoi o largă întrebuițare: *lorum clamat* „strigă îngrozitor” (Virgiliu), *cernis acutum* „vezi bine, îți dai bine seama” (Horațiu), *subridens amorum* „zîmbind cu amărăciune” (Apuleius), *severum vivitur* „se trăiește greu” (Prudentius)”. (E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, trad. rusă: *Osnovi romanskogo iazikoznaniia*, Moscova, 1952, p. 100).

³ I. Iordan, *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a, Buc. 1946, p. 207, trad. rusă: *Grammatika ruminskogo iazika*, Moscova, 1950, p. 135. Vezi de asemenea: I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 485, 688.

⁴ Din punct de vedere semantic adverbul corespunde adjectivului, întrucît el exprimă o însușire sau o calitate. Exprimarea calității este, după cum se știe, una din trăsăturile semantice de bază ale adjectivelor.

de circumstanțial de loc, numărul celor care pot fi întrebuințate în această situație este limitat atât din cauze structurale, cât și semantice.

În articolul de față facem încercarea de a arăta posibilitățile de întrebuințare a adjectivelor în funcțiune de complement circumstanțial de mod, după particularitățile lor structural-morfologice și semantice. Din acest punct de vedere adjectivele se împart în două grupe :

1) Adjective nederivate [primare].

2) Adjective derivate.

Vom lua în considerare mai întâi adjectivele nederivate.

Majoritatea adjectivelor nederivate pot apărea cu funcțiune de complement circumstanțial de mod; de ex. *absurd, acru, activ, adînc, afabil, atent, bogat, brusc, cald, clar, complet, concret, crud, curat, curios, des, direct, discret, distinct, dîrz, dulce, duios, egal, exact, frumos, grav, gros, grozav, imediat, iute, încet, just, lat, larg, împede, lin, lung, mărunț, mic, minunat, moale, monoton, naiv, palid, perfect, pogan, profund, prompt, rar, rău, rece, scump, serios, simplu, slab, solemn, strîmb, subțire, tare, trist, uman, urgent, uscat, ușor* și altele.

„În stînga, Elvira dormea, răsufîind *adînc* și liniștit”. P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 134.

„Însă în apropierea munților, orizontul se închise *brusc*”. *Scînteia*, 2.IX.1952.

Întrebuințarea largă a adjectivelor nederivate ca circumstanțiale de mod se poate explica prin aceea că, datorită sensului lor general, ele exprimă o calitate¹. În limba romînă contemporană ele n-au corespondente în alte părți de vorbire și caracterizează obiectul respectiv direct cu ajutorul înțelesului lor lexical. Însușirea sau proprietatea exprimată de ele poate să apară, de regulă, într-o măsură mai mare sau mai mică.

În marea majoritate a cazurilor aceste adjective denumesc :

— calități psihice ale omului, particularități ale caracterului lui : *activ, afabil, atent, curios, discret, distinct, dîrz, exact, grav, grozav, iute, just, naiv, rău, serios, trist, uman* etc. ;

— proprietăți fizice, forme, dimensiuni ale obiectelor : *acru, cald, curat, des, dulce, gros, lat, larg, mărunț, mic, moale, rar, rece, strîmb, subțire, uscat, ușor* etc.

La întrebuințarea cu valoare de adverb a acestor adjective contribuie și faptul că ele sînt polisemantice și pot avea înțelesuri abstracte.

Trebuie arătat că nu orice adjectiv nederivat poate apărea cu funcțiune de circumstanțial de mod. Astfel, nu pot apărea cu această funcțiune

¹ După cîte știm, în lingvistica romînească nu există o clasificare detaliată a adjectivelor în adjective calitative și relative, cum avem, de pildă în limba rusă. Materialul cercetat de noi ne arată că împărțirea adjectivelor din limba romînă în două grupe semantice fundamentale — calitative și relative — e pe deplin posibilă și necesară. Acest lucru ar permite o analiză mai profundă a sensurilor și particularităților lor gramaticale.

adjectivele nederivate al căror înțeles lexical concret este incompatibil din punct de vedere logic cu caracterizarea calitativă a acțiunii sau stării respective. Fac parte din această grupă adjective denumind :

1) Înșușiri permanente ale ființelor : *chel, ghebos, pleșuv* etc.

2) Proprietăți ale lucrurilor :

a) forme : *curb, rotund* etc.

b) culori : *brun, roșcat* ; culoarea părului sau a pielii animalelor : *șarg* etc.

Unele adjective care denumesc culorile pot apărea cu funcțiune de circumstanțial de mod în sens metaforic, mai abstract. De exemplu : *galben, negru, verde* etc.

„Pantelemon rise *galben*, silit, nerușinat”.

P. Dumitriu, *Nuvela. Vânătoare de lupi*, p. 209.

„Și dacă aveți ceva de zis, nu vă sfițiți ; spuneți *verde*, moldovinește, ca la niște frați ce vă sîntem”.

I. Creangă, *Opere. Moș Ion Roată și Unirea*. p. 88.

Grupa adjectivelor nederivate, care apar ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod este relativ puțin numeroasă și puțin productivă în limba română. Însă aceste adjective se remarcă printr-o mare stabilitate și o largă circulație.

Alături de adjectivele nederivate, pot apărea în limba română cu funcțiune de circumstanțial de mod și adjectivele derivate. Grupa adjectivelor derivate folosite ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod este mai numeroasă și mai productivă decît grupa adjectivelor nederivate folosite cu această funcțiune ; dar frecvența lor în vorbire e mai mică.

Materialul studiat de noi arată că nu toate adjectivele derivate pot apărea ca mijloc morfologic de redare a complementului circumstanțial de mod. În această funcțiune pot fi folosite numai anumite tipuri structural-morfologice de adjective derivate. Astfel, apar cu această funcțiune adjectivele cu sufixul *-al, -atic, -bil, -elnic, -ic, -iv, -nic, -os, -tor*, formate de la substantive cu sens abstract, precum și adjectivele postverbale. De exemplu : *sistematic, ireproșabil, tainic, grabnic, bucuros, cuviincios, cercetător, neputincios, politicos, primejdios, setos, bănuitor, îngrozitor, întîmplător, întrebător, jeluitor* etc.

„Se grăbiră să-i facă loc, să se recomande, să răspundă *politicos*, zîmbind, la orice întrebare”.

M. Sadoveanu, *Slujbaș Vedri*, p. 37.

„Hotări să ajungă mai *grabnic* acasă”.

Ș. Gheorghiu, *Rotița*, p. 209.

Posibilitatea folosirii acestor adjective ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod se poate explica prin faptul că în ele apare pregnant înțelesul de calitate.

Cu funcțiune de complement circumstanțial de mod pot apărea de asemenea unele adjective derivate de la substantive cu sens concret. De pildă: *metalic, micios, nervos, spătos* și altele.

„Vorbești *micios*, tovarășe Bedros, ca negustorii”.

P. Dumitriu, *Bedros din Bazargic*, p. 274.

„Se gîndi mult, și cînd răspunse, vorba lui răsună *metalic*, cu tărie”.

Ș. Gheorghiu, *Rotița*, p. 227.

După sensul lor, aceste adjective sînt, de regulă, relative — calitative, unind sensul de bază — exprimarea calității — cu nuanțe de relație. Sensul de calitate și de relație al acestor cuvinte apare clar în diferitele îmbinări de cuvinte. Astfel de pildă, adjectivul *nervos* are în expresia *sistemul nervos* sens de relație. El exprimă o proprietate bazată pe relația cu substantivul *nerv*, de la care derivă. Acest sens al adjectivului *nervos* este permanent, el nu poate apărea într-o măsură mai mare sau mai mică.

Adjectivul *nervos* în acest sens nu poate fi folosit cu funcțiune de adverb de mod.

Dimpotrivă, în expresia *un om nervos*, adjectivul *nervos* exprimă o calitate care poate să apară într-o măsură mai mare sau mai mică. În acest sens calitativ adjectivul *nervos* poate fi folosit cu funcțiune de adverb de mod. De exemplu „Doamna Vorvoreanu se uita *nervos* la ea, apoi se uita la Elvira”. P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 128.

Materialul lingvistic arată că adjectivele relative-calitative pot avea funcțiune de circumstanțial de mod numai cu sensul lor calitativ. Cu înțelesul de relație aceste adjective nu pot fi folosite ca adverbe de mod.

Adjectivele care au numai valoare relativă de asemenea nu apar cu funcțiune de adverbe de mod.

Prin urmare, în limba romînă contemporană posibilitatea de a folosi adjectivele cu funcțiune de adverb de mod este în dependență directă de dezvoltarea nuanței calitative a sensului lor.

Dintre tipurile morfologice de adjective derivate, cele mai frecvent întrebuintate cu rolul de circumstanțial de mod sînt adjectivele în *-os* și *-tor*, ceea ce se explică prin productivitatea acestor sufixe.

Trebuie însă remarcat că nu toate tipurile structural-morfologice de adjective derivate pot fi folosite cu această funcțiune. În limba romînă contemporană nu pot apărea cu funcțiune de complement circumstanțial

de mod adjectivale cu sufixele : *-ean, -esc* și *-ist*, de pildă : *apusean, ciobănesc, cîmpean, cînesc, comunist, socialist* etc.

Nu apar cu această funcțiune nici adjectivale compuse, formate cu ajutorul unor elemente derivate ca : *ante, anti, extra, hiper* și *trans*. De exemplu, adjectivale : *antebelic, antemeridian, antimonarhist, extra-bugetar, extrașcolar, hipersensibil, hipertensiv, transatlantic, transdanubian* etc.

Imposibilitatea de a folosi aceste adjectivale cu valoare de adverb de mod se explică, probabil, prin faptul că au slab dezvoltată nuanța de calitate.

Deși în limba română contemporană adjectivale sînt larg folosite ca mijloc morfologic de exprimare a adverbului de mod, posibilitățile lor de întrebunțare cu această funcțiune sînt limitate atît din punct de vedere structural-morfologic, cît și semantic, și anume de gradul de dezvoltare a nuanței de calitate.

Prin urmare, în limba română contemporană, se folosesc pe scară largă ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod atît adjectivale nederivate, cît și cele derivate. Tendința adjectivelor derivate de a reda adverbul de mod este lărgită prin pătrunderea în limbă a neologismelor, precum și prin dezvoltarea la unele adjectivale de acest fel a nuanțelor de calitate.

★

Proprietățile adjectivelor determină nu numai posibilitatea de a le folosi ca mijloc morfologic de exprimare a complementului de mod, ci și înțelesul adverbial al acestor adjectivale.

Compararea sensurilor adjectivelor cu funcțiune atributivă și circumstanțială, realizată pe baza dicționarelor limbii romîne¹, precum și a exemplurilor extrase din literatură scoate în evidență o corespondență regulată a acestor sensuri. Acest lucru e condiționat de faptul că înțelesul adjectivului în cele două funcțiuni se bazează pe un conținut lexical concret unic.

Pentru a ilustra această teză vom da cîteva exemple de adjectivale, folosite atît cu funcțiune atributivă, cît și circumstanțială.

¹ I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Cartea Romînească, 1932; *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II, Ed. Acad. R.P.R., 1955—1956.

În dicționarele limbii romîne, inclusiv în cel de mai sus, multe adjectivale nu sînt specificate în întrebunțarea lor adverbială.

Să luăm, de pildă, adjectivele *corect* și *formal*¹.

ADJECTIV

1. *Corect*

1) conform cu regulile juste; așa cum trebuie:

Vorbirea curentă și *corectă* în limba rusă nu este posibilă fără cunoașterea cît mai completă și mai precisă a structurii gramaticale a limbii ruse.

2) Care are o ținută, o purtare, o atitudine ireproșabilă; cinstit:

Te cunosc toți că ești un funcționar *corect* (Caragiale).

2. *Formal*:

1) Pătruns de formalism; făcut de formă:

Acolo unde se manifestă o atitudine *formală*, birocratică ... organizația de partid este datoare să desfășoare larg critica și auto-critica, luînd măsuri energice în vederea îmbunătățirii muncii.

2) Relativ la formă:
Logică *formală*.

3) Formulată precis; categoric:
Declarație *formală*.

ADVERBIAL

1. *Corect*

1) Vorbea limpede, *corect*, liniștit. (Vlahuță).

2) Cu țărani se purta *corect*. (Rebreanu).

2. *Formal*:

1) Venind la putere, burghezia a fost silită să recunoască *formal* (nu dintr-odată, ci treptat) o serie de drepturi democratice elementare.

2) *Formal*, ai dreptate!

3) A recunoaște *formal*.

Exemplele de mai sus arată că sensurile adjectivelor nederivate, *corect* și *formal* cu cele două funcțiuni — atributivă și circumstanțială — sînt corelative: totalitatea sensurilor acestor adjective cu funcțiune atributivă se păstrează pe deplin atunci cînd ele sînt folosite cu funcțiune circumstanțială².

Posibilitatea de a folosi adjectivele *corect* și *formal* cu funcțiune de circumstanțial de mod în toate sensurile lor se explică prin faptul că ele exprimă o calitate și sînt abstracte.

Dar nu toate adjectivele nederivate pot fi folosite cu funcțiune circumstanțială în toate sensurile lor. Așa sînt, de pildă, următoarele adjective (conform indicațiilor din *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II): *acru, adînc, aspru, atent, bogat, brusc, concret, crud, curios, dîrz, domol, dulce, egal, furios, fix, galant, gros, just, larg, lacom, limpede, lin* și multe altele. Să luăm, de pildă, adjectivul *acru*:

¹ Exemplele sînt luate din *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II. Ed. Acad. R.P.R., 1955—1956.

² În materialul studiat n-am găsit nici un alt sens adverbial al adjectivelor de mai sus. Însă exemplele prin care sînt ilustrate sensurile indicate în dicționar sînt numeroase.

1) Care are gustul caracteristic al oțetului, al lămâii, al borșului etc.

De răbdări s-a săturat ca de mere *acre* (Reteganul).

2) Fig. Morocănos, arțăgos, răutăcios, ursuz.

Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă șeful cu un zîmbet *acru* (Rebreanu).

1) Nu este.

2) Filip ... își trecu *acru* mîneca bluzei peste obraji asudați (Sahia).

Adjectivele derivate pot fi folosite cu funcțiunea de circumstanțial de mod în toate sensurile care exprimă o calitate, dar nu și în acelea care exprimă o relație.

Din materialul studiat se vede că majoritatea absolută a adjectivelor nu sînt folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod în toate sensurile lor. Din această cauză sfera semantică a adjectivelor ca funcțiune circumstanțială este de regulă mai mică decît sfera celor cu funcțiune atributivă, ceea ce reiese și din exemplele furnizate de dicționarele limbii romîne. Astfel, în cele două dicționare citate mai sus, adjectivele nederivate, care apar cu funcțiune de circumstanțial de mod, au unul pînă la cinci sensuri; în același timp, cu funcțiune atributivă ele au pînă la paisprezece sensuri. Adjectivele derivate folosite ca circumstanțial de mod au pînă la trei sensuri; adjectivele derivate de la substantive concrete, precum și adjectivele în *-tor*, derivate de la verbe, au de regulă numai un singur sens. Aceleași adjective au în funcțiune atributivă pînă la cinci sensuri.

Astfel, sensul adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod este totdeauna în corelație cu sensul lor cu funcțiune atributivă și este determinat de acesta¹.

Deși sensurile calitativ-circumstanțiale și calitativ-atributive ale adjectivelor respective sînt asemănătoare, ele nu sînt însă identice. Sensul circumstanțial al adjectivului are totdeauna un caracter mai abstract decît sensul atributiv, deoarece el nu exprimă o însușire a unui obiect, ci o însușire a altei însușiri, respectiv a acțiunii sau a stării².

Prin urmare, adjectivele care sînt folosite ca mijloc morfologic de redare a complementului circumstanțial de mod sînt supuse unor schimbări semantice. Sensul lor devine identic cu acela al adverbilor.

¹ Cazurile de rupere a sensului adjectivelor respective cu funcțiune circumstanțială de sensul lor cu funcțiune atributivă sînt extrem de rare.

² Acțiunea exprimată prin verb reprezintă o însușire a obiectului.

Întrucît adjectivele de care ne ocupăm pot apărea cu funcțiune de adverb de mod numai cu sensul lor calitativ, sensul lor adverbial este de asemenea calitativ, identic cu sensul adverbelor de calitate¹.

Un interes deosebit îl prezintă cercetarea gradului de adverbializare a adjectivelor folosite ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod. Trec ele cu noua funcțiune în categoria adverbelor sau continuă să rămînă în vechea categorie de cuvinte?

În lingvistica romînească nu există o părere unanimă în această problemă.

În *Gramatica limbii romîne*, vol. I, adjectivele folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod sînt considerate ca adverbe avînd formă identică cu adjectivele corespunzătoare : „Există însă și adverbe care nu au formă proprie : anumite forme ale adjectivelor (și participiilor), uneori și ale substantivelor, se transformă în adverbe numai prin schimbarea întrebuintării lor :

Aspru, rece sună cîntecul cel *etern* neisprăvit (Eminescu)².

Un alt punct de vedere este exprimat de acad. I. Iordan și de alții cîțiva învățați.

În monografia sa *Limba romînă contemporană* acad. I. Iordan afirmă : „... Un adjectiv devine adverb (mai exact spus, capătă valoare adverbială) prin simplul fapt că stă, ca determinant, pe lîngă un verb (sau un adjectiv)“³; și mai departe : „Foarte des un adjectiv se întrebuintează ca adverb fără să-și schimbe aspectul morfologic : *serie frumos, muncește temeinic, se poartă cuviincios* etc.“⁴.

Dicționarele limbii romîne tratează de asemenea în mod diferit această categorie de cuvinte. Așa, de pildă, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu cuvintele de acest fel sînt semnalate în același timp și ca adjective și ca adverbe : *acru, adînc, alternativ, amarnic, atent, brusc, clar, cuviincios, diametral, domol, dureros, egal, fix, formal, grațios, groaznic, grozav, ieftin, indiscutabil, incontestabil, involuntar, iremediabil, ireproșabil, întîmplător, jalnic, just, lacom, lenș, lesne, limpede, lîn* și altele.

În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II, adjectivele de mai sus sînt tratate ca adjective ce apar cu două funcțiuni sintactice (atributivă și circumstanțială)⁵.

¹ Posibilitatea folosirii adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod trebuie privită ca o particularitate a adjectivelor de calitate.

² *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 329.

³ I. Iordan, *Limba romînă contemporană*. Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 483.

⁴ *Ibidem*, p. 485.

⁵ În acest dicționar sînt tratate în acest fel și alte adjective care în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu sînt trecute numai ca adjective. Așa, de pildă, sînt : *activ, amabil, ameninșător, amical, anevoios, artificial, asimetric, aspru, automal, bănuitor, bizar,*

Nouă ni se pare mai just punctul de vedere al acelor lingviști care consideră că adjectivele care sînt folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu trec, de regulă, în categoria adverbelor.

Se știe că adverbializarea adjectivelor, ca și a altor părți de vorbire, este un proces cu două aspecte : lexical și gramatical. Pentru a trece în categoria adverbelor, adjectivul, cu noua sa funcțiune de circumstanțial de mod, trebuie să capete sensul și forma cuvintelor din categoria adverbelor.

Noul sens circumstanțial al adjectivelor, identic cu sensul adverbelor, nu putea apărea în limbă fără a primi și forma morfologică corespunzătoare¹. Fără o formă gramaticală corespunzătoare cuvîntul-adverb n-ar putea fi astfel interpretat.

În limba romînă, adjectivele folosite cu funcțiune circumstanțială rămîn din punct de vedere morfologie, neschimbate. Dar această categorie de cuvinte, a căror formă nu se schimbă, nu sînt cuvinte fără formă.

„Lipsa de modificări morfologice ale cuvîntului este suplinită de determinarea lui sintactică, întrucît o categorie gramaticală nu poate să nu-și găsească expresie în cutare sau cutare elemente structurale-semantice ale cuvîntului, inclusiv în posibilitatea cuvîntului de a se uni numai cu cuvinte de un anumit tip gramatical, adică în formele lui sintactice, în posibilitățile și funcțiunile lui constructive”².

O astfel de expresie gramaticală a sensului circumstanțial al cuvintelor respective în limba romînă este posibilitatea lor de a se folosi pe lîngă verbe, adjective sau alte adverbe. În acest caz adjectivele folosite în această funcțiune își neutralizează particularitățile lor gramaticale (acordul în gen, număr și caz). Dar particularitățile gramaticale căpătate de adjectiv în funcțiune circumstanțială sînt nepermanente ; ele sînt condiționate de funcțiunile sintactice ale acestor cuvinte în propoziție.

Prin urmare, în limba romînă, sensul adverbial al adjectivelor folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu primește o formă gramaticală permanentă, specifică adverbelor, cuvinte neflexibile. În cazul acestor adjective nu avem de-a face nici cu o rupere a sensului lexical al adjectivului adverbializat de cel al adjectivului neadverbializat³. Din această

bogat, caligrafic, calitativ, categoric, călduros, colțuros, confidențial, confortabil, cordial, corect, curios, crud, cursiv, deșințiv, diabolic, discret, dîrz, dramatic, drăgăstos, duios, dulce, drăguț, dușmănos, energic, evident, exact, fantastic, furios, galant, gălăgios, gingaș, grav, imperturbabil, imposibil, inevitabil, îngrozitor, întunecos, înspăimîntător, jeluitor, judicios și altele.

¹ Acad. V. V. Vinogradov serie : „În limba rusă nu există cuvinte (unități lexicale socialmente percepute) fără o formă gramaticală, căci sensul formal, gramatical intră în mod organic în structura semantică a cuvîntului”. (V. V. Vinogradov, *Sovremennih russkiih iaztk. Vvedenie v grammatičeskoe učenje o slove*, Moscova, 1938, p. 123).

² V. V. Vinogradov, *op. cit.*, p. 128.

³ Am arătat mai sus că sensul circumstanțial al adjectivelor e determinat de unul sau mai multe sensuri ale adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă și reprezintă o evoluție ulterioară a acestuia.

cauză în limba romină adjectivele adverbializate de obicei nu trec în categoria adverbelor¹.

Trebuie însă menționat că unele adjective care apar cu funcțiune de circumstanțial de mod pot trece în procesul evoluției limbii, în categoria adverbelor.

Să luăm, de pildă, cuvintele *chiar* și *gros*.

După datele dicționarelor limbii romine cuvântul *chiar* a fost moștenit din latină ca adjectiv și avea sensul de „limpede, curat”² (comp. lat. *clarus*, care avea, printre altele, și sensul de „limpede, curat”).

În acest sens, adjectivul *chiar* se folosea (în textele vechi românești) și cu sens circumstanțial: „Și mai *chearū* spune-va grăind așa”³.

Corelația semantică a celor două funcțiuni — circumstanțială și atributivă — ale cuvântului *chiar* e condiționată de faptul că sensul circumstanțial al adjectivului se bazează pe unul sau mai multe sensuri ale adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă.

Mai târziu, cuvântul *chiar* a ieșit din uz ca adjectiv.

După *Dicționarul limbii romine literare contemporane*, vol. I, acest cuvânt e folosit de unii scriitori mai noi în scopuri stilistice: „Țiganul, care n-auzisë Niceodată răsunare *chiară* Ca aceasta, stete cu gura închisă” (Budai-Deleanu). În limba romină contemporană adjectivul *chiar* s-a păstrat de asemenea în expresia „*din chiar senin*”. Ex. „Din *chiar senin* mi-a crescut mie un corn” (Reteganul).

Dimpotrivă, cuvântul *chiar* continuă să se folosească și astăzi cu funcțiune circumstanțială.

În procesul evoluției limbii cuvântul *chiar*, cu funcțiune de circumstanțial, a căpătat sensuri noi, mai abstracte. Astfel, conform *Dicționarului limbii romine literare contemporane*, vol. I, acest cuvânt are în prezent următoarele sensuri:

1. Tocmai, întocmai, exact: *Fata se culcă și Harap-Alb se pune de strajă chiar la ușa ei* (Creangă).

2. Până și, încă și: *Chiar prin somn, chiar prin vis, își urmărea gândul hotărât* (C. Petrescu).

3. Încă (de pe vremea aceea): *Ist copil chiar din pruncie Maica sa mi l-a dat mie* (Alecsandri, P. P.).

¹ Acest fenomen se întâlnește și în alte limbi romanice, de pildă în franceză, unde, spre deosebire de limba romină, folosirea adverbială a adjectivelor nu este generală. Prof. O. I. Bogomolova observă: „Urme ale unei astfel de întrebuițări s-au păstrat într-un număr destul de mare de expresii: *parler bas, parler haut, frapper fort, sentir bon, sentir mauvais, coûte cher, aller droit, travailler ferme, chanter faux* etc. Dar adjectivele *bas, haut, fort* etc., adverbializate în expresiile de mai sus și în altele, nu s-au transformat în adverbe... deși sînt adverbe în anumite expresii) (O. I. Bogomolova, *Sovremennih franțuzskih iazk*, Moscova, 1948, p. 98).

² F. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, „Cartea Românească”, 1932.

³ *Dicționarul limbii romine*, tomul I, partea a II-a, București, 1940.

Nici unul din sensurile de mai sus nu poate fi pus în directă legătură cu sensul adjectivului *chiar* cu funcțiune atributivă.

Deci cuvântul *chiar*, care provine din adjectivul latin *clarus*, se folosea inițial în limba română ca adjectiv și adverb, lucru obișnuit pentru multe adjective și în limba română contemporană.

Dar în procesul evoluției limbii, cuvântul *chiar* și-a pierdut funcțiunea atributivă și a ieșit din limbă ca adjectiv. Fiind folosit adesea cu funcțiune circumstanțială, el și-a lărgit sensul.

În acest fel, în limba română contemporană cuvântul *chiar* a trecut definitiv în categoria adverbelor¹.

Cuvântul *gros* provine din adjectivul latinesc *grossus*. În limba română contemporană *gros* se întrebuițează, ca și multe alte adjective, cu două funcțiuni sintactice: atributivă și circumstanțială.

După *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. II, cuvântul *gros* are, ca adjectiv, șase sensuri; în trei din ele el apare și cu funcțiunea circumstanțială, și anume:

ADJECTIVE:

1) Mare [în circumferință sau] în diametru:

Se însură cu jupîneasă Mărica, minunată femeie, *groasă* și frumoasă, dar cam prostană (Negruzzi).

2) (Despre materii lichide sau gazoase) Care curge sau se împrăștie greu, care are fluiditate scăzută; condensat, dens:

Calul era numai spumă... și aburi *groși* ieșeau din el (Negruzzi).

3) Fig. (Despre glas) Adînc, grav:

Asta nu-i mămuca. Eu o cunosc de pe glas, glasul ei nu-i așa de *gros* și răgușit, ci-i mai subțire și mai frumos (Creangă).

ADVERBIAL:

1) Penița aceasta scrie *gros*.

2) Mierea curge *gros*.

3) Minecuță cel mic dădu drumul unui ris ascuțit. Rîdeau și ceilalți, *gros* (Sadoveanu).

În același timp, dicționarul înregistrează și alt sens al cuvîntului *gros*, și anume: „mult, din plin”, care nu poate fi legat în limba română contemporană de nici unul din sensurile adjectivului *gros*. În sensul de mai sus el se întrebuițează numai cu funcțiune de circumstanțial: *Pe lîngă asta era și ageamie și-nfumurată că nimeni nu știe juca mai bine ca ea — și, se înțelege, pierdea gros* (Caragiale).

¹ Un fenomen analogic se observă și în alte limbi romanice, de pildă, în franceză: *mal* și *vite*, devenind adverbe au ieșit din uz ca adjective. În limba veche însă, ele erau și adjective și adverbe, pentru că atunci nu era o delimitare precisă între aceste două părți de vorbire și întrebuițarea adverbială [a adjectivelor — N.R.] era un fenomen general: *parler bel et sulf. Ci li demandet dulcement e sulf. (Chanson de Roland)*. (O. I. Bogomolova, *op. cit.*, p. 98).

Neavînd legătură semantică cu adjectivul *gros*, cuvîntul *gros* cu sensul „mult, din plin” este perceput ca adverb. În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II, el este tratat, în acest sens, ca omonim gramatical al adjectivului *gros*.

Prin urmare, unele adjective din limba romînă pot trece cu timpul în categoria adverbelor. Acest lucru e posibil în două cazuri :

1) Cînd adjectivul își pierde funcțiunea sa de bază, adică funcțiunea atributivă.

2) Cînd sensul adverbial al adjectivului se rupe de sensul lui inițial, care se manifestă în funcțiunea atributivă.

Rezolvarea justă a problemei gradului de adverbializare a adjectivelor folosite cu funcțiune circumstanțială are o mare însemnătate teoretică : ea permite o definiție mai precisă a apartenenței cuvintelor la diferitele părți de vorbire. Rezolvarea acestei probleme are și valoare practică, printre altele, la alcătuirea dicționarelor și la studierea practică a limbii romîne, studiere care capătă tot mai multă însemnătate nu numai în Republica Populară Romînă, ci și în alte țări.

Materialul cercetat mai sus ne permite să tragem următoarele concluzii :

1) În limba romînă contemporană, unul din mijloacele morfologice de bază pentru exprimarea circumstanțialului de mod este adjectivul.

Folosirea largă a adjectivelor cu această funcțiune e condiționată, în primul rînd, de faptul că valoarea calitativ-circumstanțială se formează pe baza valorii calitative, exprimată de adjectiv ; în al doilea rînd, de particularitățile gramaticale ale adjectivelor în limba romînă, și mai ales de sincretismul lor. Dar materialul faptic a arătat, în același timp, că nu toate adjectivele pot fi folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod, atît din motive de structură gramaticală, cît și din motive semantice.

2) Posibilitatea folosirii adjectivelor ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod se află în dependență directă de dezvoltarea la aceste adjective a sensului calitativ. Cu această funcțiune sînt larg folosite adjectivele calitative, precum și acele adjective relative la care e puternic dezvoltată valoarea calitativă. Dimpotrivă, adjectivele nu sînt folosite, cu valorile lor relative, cu funcțiune de adverbe de mod. Gradul de exprimare a unei calități depinde, la adjective, în primul rînd, de proprietățile lor structural-semantice.

Posibilitatea folosirii adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod trebuie privită ca o însușire gramaticală a adjectivelor calitative.

3) În limba romînă sînt frecvent folosite pentru a exprima circumstanțialul de mod majoritatea adjectivelor nederivate ; dar aceste adjective reprezintă o categorie puțin numeroasă și puțin productivă.

4) Adjectivele derivate alcătuiesc o grupă mai numeroasă și mai productivă decât adjectivele nederivate. Dar, după cum se vede din materialul studiat, nu toate adjectivele acestea pot fi folosite ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod. Cu această funcțiune sînt folosite pe larg adjectivele aparținînd unor anumite tipuri structural-semantice, și anume adjectivele cu sufixele *-al*, *-at*, *-bil*, *-elnic*, *-ic*, *-iv*, *-nic*, *-os*, *-tor*, la baza cărora stau substantive cu valoare abstractă. Cu funcțiunea de mai sus pot fi de asemenea folosite cîteva adjective derivate de la substantive cu valoare lexicală concretă.

Dintre adjectivele derivate, folosite ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod, grupa cea mai numeroasă și mai productivă o formează adjectivele cu sufixele *-os* și *-tor*.

Unele tipuri structural-morfologice de adjective nu apar cu funcțiune de circumstanțial de mod. Printre acestea sînt adjectivele cu sufixele *-ean*, *-esc* și *-ist*, precum și adjectivele compuse cu ajutorul elementelor derivative *ante*, *anti*, *extra*, *hiper*, *trans* și altele.

5) Frecvența și sfera întrebunțării adjectivelor cu funcțiune circumstanțială în diverse stiluri ale limbii sînt determinate de frecvența și sfera folosirii lor cu valoare stilistică în funcțiune atributivă.

Trebuie subliniat că adjectivele nederivate sînt cuvinte cu o largă circulație atît cu funcțiune atributivă, cît și circumstanțială și se caracterizează printr-o mare stabilitate.

Adjectivele derivate însă sînt mai puțin întrebunțate decât cele nederivate, atît cu funcțiune atributivă, cît și cu funcțiune circumstanțială.

6) Proprietățile structurale și semantice ale adjectivelor determină nu numai posibilitatea folosirii lor cu funcțiune de circumstanțial de mod, ci și sensul lor circumstanțial. Acest sens este determinat de sensurile adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă și reprezintă o dezvoltare ulterioară a acestuia.

Întrucît conținutul semantic al adjectivelor nederivate în funcțiune atributivă este, de regulă, mai larg decât conținutul semantic al adjectivelor derivate cu această funcțiune, conținutul semantic al valorii circumstanțiale a adjectivelor nederivate este de asemenea mai larg, de obicei, decât acela al valorii circumstanțiale a adjectivelor derivate.

În legătură cu aceasta trebuie remarcat că conținutul semantic al adjectivelor cu funcțiune circumstanțială este, de regulă, mai restrîns decât conținutul semantic al acestor adjective cu funcțiunea lor atributivă. Acest lucru e condiționat de faptul că, de cele mai multe ori, nu toate sensurile adjectivelor cu funcțiunea lor atributivă pot fi redată și cu funcțiune circumstanțială.

7) Întrucît adjectivele pot fi folosite cu funcțiune circumstanțială numai cu valoarea lor calitativă, urmează că și valoarea lor circumstan-

țională este calitativă, identică cu aceea a adverbelor de calitate. În această calitate ele reprezintă echivalentul sintactic al adverbelor de mod, care exprimă o caracteristică calitativă a unei acțiuni sau stări. Datorită acestui lucru, categoria cuvintelor care exprimă diverse nuanțe ale caracteristicii calitative ale acțiunii sau stării se completează neîncetat pe socotila adjectivelor, mai ales a celor derivate, mai productive decât cele nederivate.

Adjectivele folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu pot exprima o caracteristică calitativ-circumstanțială (comparativă), așa cum se întâmplă adesea la adverbele cu sufixul *-este*. De aceea adjectivele, de regulă, nu apar ca echivalent sintactic al acestor adverbe.

8) Deși adjectivele cu funcțiune de circumstanțial de mod au o valoare identică cu aceea a adverbelor de calitate, cu funcțiune respectivă ele nu trec, de cele mai multe ori, în categoria adverbelor. Trecerea este împiedicată de faptul că valoarea lor circumstanțială nu capătă în limba română o formă gramaticală stabilă, caracteristică adverbelor.

